

**ЈАГОДИНА У
ДРУГОМ
СВЕТСКОМ
РАТУ
(1941-1945)**

80 година од завршетка
Другог светског рата

1945-2025

**ЈАГОДИНА У
ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ
(1941-1945)**

ЈАГОДИНА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ (1941-1945)

Издавач:

Завичајни музеј Јагодина

За издавача:

Душан Марковић, директор

Аутор изложбе и текста каталога:

Душко Грбовић, историчар, музејски саветник

Фотографије:

Милосав Брајковић
Душко Грбовић

Дизајн:

Ђорђе Филиповић

Штампа:

“Златна књига” Јагодина

Тираж:

200

Јагодина, 2025.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.11)“1941/1945”(083.824)
355.48(497.11)“1941/1945”(083.824)

ГРБОВИЋ, Душко, 1965-

Јагодина у Другом светском рату : (1941-1945) / аутор изложбе и текста каталога Душко Грбовић ; [фотографије: Милосав Брајковић, Душко Грбовић]. - Јагодина : Завичајни музеј, 2025 (Јагодина : Златна књига). - 15 стр. : илустр. ; 21 x 21 cm

Тираж 200. - Библиографија: стр. 16.

ISBN 978-86-85065-51-4

а) Други светски рат 1939-1945 -- Јагодина -- 1941-1945 -- Изложбени каталози

б) Јагодина -- Војна историја -- 1941-1945 -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 175126025

Главна улица у правцу суда (Јагодина), четврта деценија 20. века (Завичајни музеј Јагодина)

Јагодина је у периоду 1918-1941. (Краљевина СХС/Југославија) била средиште среза Беличког. У наведеном временском раздобљу срез се налазио у саставу следећих административно-територијалних целина: Моравски округ (1918-1922), Моравска област (1922-1929) и Моравска бановина (1929-1941). Белички срез је 1931. имао 48.866 становника. На челу Градског поглаварства у Јагодини налазили су се представници радикала (1920-1923; 1934-1941) и демократа (1923-1934). На политичкој сцени још су деловали представници земљорадника, републиканаца, социјалдемократа, комуниста, борбаша, Љотићевог „Збора“. Делују разна удружења (пододбор дрводељских радника, месна организација жена, Синдикално веће, Удружење резервних официра и ратника, Јагодинско општеграђанско друштво и др.). Међу активностима јагодинских комуниста треба споменути организацију збора Народног фронта слободе који је одржан 3. маја 1936. са око 10.000 учесника. Скуп је имао и антифашистички карактер. У раздобљу 1918-1941. долази до обнове привредног живота у Јагодини. Средином 20-тих година 20. века деловало је 7 већих индустријских предузећа, 5 банкарских завода, преко 200 занатских и трговачких дућана, 10-ак надлештава и 6 школа. Друштвени живот у Јагодини био је јако богат. Спортски клубови „Зора“ и „Спарта“ основани су 1919. године. Соколско друштво формирано је 20-тих година 20. века. КУД „Абрашевић“ основан је 1921. године. Удружење младих умних радника формирано је 1923. године. Активности имају и Јагодинско општерадничко друштво „Коча“, певачка дружина „Слога“. Позоришни живот је веома богат. Обнављају рад и делују пододбори неких женских друштава: „Српска мајка“, „Коло српских сестара“, „Књегиња Љубица“, „Књегиња Зорка“.

Белички срез је у војно-територијалном погледу припадао Петој армијској области. Ова армијска област је формирана 1926. године и седиште јој је било у Нишу. Чинили су је Шумадијска, Тимочка и Моравска дивизијска област. Војни обвезници са подручја Беличког среза припадали су Крагујевачком војном округу (Шумадијска дивизијска област).

Владајућа елита у Краљевини Југославији покушавала је на све начине да припреми земљу за предстојећи рат који је био на помолу. Набављено је ново оружје и опрема од Чехословачке, Француске, Италије, Немачке, Велике Британије, САД. Године 1939. донета је нова Уредба о војним униформама са бројним изменама. Најрадикалнија је била замена овалних емајлираних кокарди официрским амблемом. На челу противника новина био је армијски ђенерал Милан Недић. У мају 1940. формира се Четничка (јуришна) команда са 6 четничких (јуришних) батаљона. Ови батаљони су били нека врста специјалних јединица и били су намењени за герилско ратовање. Командат 5. четничког (јуришног) батаљона, чије седиште је било у Нишу, био је мајор Милутин Петковић родом из Јагодине. У периоду 1939-1941. честа су позивања војних обвезника на вежбе. Немачка, Италија и Јапан 27. септембра 1940. формирају Тројни пакт. Влада Краљевине Југославије потписује протокол о приступању пакту 25. марта 1941. године. Овај поступак изазива велико незадовољство у земљи посебно на територији Србије. У појединим местима, укључујући и Јагодину, манифестације против пакта трају од 25. до 27. марта. Група официра у рану зору 27. марта изводи пуч, збацује Владу и Намесништво, доводећи на престо Петра II Карађорђевића. Значајан члан новоформиране Владе са генералом Душаном Симовићем на челу, постао је Момчило Нинчић, дипломата и политичар од каријере, који је рођен у Јагодини, а који је постао министар спољних послова. Бројно стање југословенске војске у марту 1941. било је око 600.000 људи. Шумадијска дивизија, у чијем саставу је био и 19. пешадијски пук у којем су били махом Јагодинци, крајем марта је пребачена на борбени положај у Македонију. Дивизијом је командовао дивизијски генерал Коста Адамовић, рођен у Јагодини. Помоћник начелника Штаба Врховне команде био је дивизијски генерал Милутин Николић, родом из Багрдана. У Штабу Јуришне команде (специјалне (четничке) јединице) налазио се рођени Јагодинац, бригадни генерал Миленко Миљковић.

Без објаве рата, нацистичка Немачка је рано ујутру 6. априла 1941. напала Краљевину Југославију. Први удар је био на јединице у Македонији. У периоду 6-13. априла Шумадијска дивизија је водила борбу против надирућих немачких снага и у тим борбама била разбијена. Део дивизије је заробљен, а део је успео да избегне у Грчку, где је заробљен 22. априла. Део војника дивизије не прихватајући предају је после вишедневног пешачења стигао кући. Дана 8. априла уследио је други удар такође из правца Бугарске. Немачка Прва оклопна

Бранко Никодијевић (лево) као резервни потпоручник, 1940. (Завичајни музеј Јагодина)

група је добила задатак да изврши продор ка Београду. Претходницу ове групе чинила је 11. оклопна дивизија. Она се већ 10. априла нашла пред Јагодином. Отпор су заједнички пружили војници и грађани. Дејствовали су топови 4. батерије 4. дивизиона 44. артиљеријског пука Унске дивизије која је била из састава резерве Врховне команде. Борба је вођена током преподнева (по немачким подацима борба је трајала од 9-9.30 до 10.30). У немачким извештајима се помиње да су код Јагодине разбијене две југословенске дивизије и да је заробљено 5.000 југословенских војника и девет батерија. Бранећи Јагодину погинуо је 21 војник, 19 мештана и 4 грађана из других места. Улазак Немаца у Јагодину забележен је и на филмској траци. Готово у исто време, код села Бунара, артиљерци самосталног дивизиона 9. артиљеријског пука, који се повлачио ка Крагујевцу, зауставили су напредовање мање групе немачких тенкова. О отпору Јагодине известио је и Радио Лондон. Током 10. априла и наредних дана југословенска авијација је бомбардовала немачке тенковске колоне на простору Ђуприје и Јагодине. Дана 12. априла оборен је један бомбардер који се срушио на граници атара села Рибник и Буковче. У њему су нашли смрт храбри пилоти Бранко Фанедл, Николај Теофилов, Фрањо Рибич. Јагодинци су гинули и на другим местима (Качаник, Лапово, Крагујевац и др.). Краткотрајни Априлски рат завршава се сломом Војске Краљевине Југославије, капитулацијом и заробљавањем њеног већег дела. Јагодина је постала локални сабирни центар за прикупљање ратних заробљеника који се потом транспортују махом у Немачку. У Априлском рату учествовало је око 5000 Беличана, а у немачко заробљеништво је пало њих око 1760. Мањи део војске,

Улазак Немаца у Јагодину, 10. април 1941.
(Завичајни музеј Јагодина)

међу којима је било и Беличана, успео је да избегне заробљавање и повуче се на Блиски Исток (Египат).

Белички срез био је потчињен Фелдкомандатури 809 Ниш и Крајскоманди I/833 у Крушевцу. У Јагодини се налазило седиште месне команде (Ортскоманда), на чијем челу се током 1941. налазио поручник Адолф (Ото) Берг, а касније поручник Херберт Писке. Локалну власт у Јагодини и срезу привремено је обављао Јосиф Месић, директор Клефишове фабрике. Указом бана Моравске бановине од 24. априла 1941. за председника Градског поглаварства именован је трговац Трифун Ђурић. Указом од 11. октобра 1941. на ту дужност је постављен адвокат Тома Ђорђевић који ће ту функцију обављати до ослобођења Јагодине, 17. октобра 1944. године. До краја 1941. задржана је предратна административна подела. Током 1941. на територији Јагодине било је око 3000 избеглица из разних крајева Југославије (Словенци, Срби са Косова, из НДХ, Македоније, Војводине). Уз њих ту су били и раније приспели Пољаци. И у Јагодини је спровођена политика елиминације Јевреја и Рома. Јагодинци су слати на принудни рад у Немачку. Првих месеци ред одржава Јагодинска жандармеријска чета под командом мајора Милорада Николића. Крајем јуна 1941. формирана је грађанска милиција са намером да жандармерији помогне у чувању јавног реда и чувању објеката. Са почетком устанка и његовим јачањем они постају недовољни за одржавање реда на територији среза. Војне формације тзв. оружани одреди јављају се 6. септембра тј. свега

Четници Косте Пећанца (владини четници), 1942.
(Завичајни музеј Јагодина)

неколико дана након формирања Владе генерала Милана Недића (29. августа 1941). Средином септембра почињу да се формирају добровољачки одреди од присталица Димитрија Љотића (формиране добровољачке чете у Ђуприји и Параћину). Од краја септембра делују четници Косте Пећанца, који су се расформирали крајем 1942 године. На челу четничког одреда били су капетани

Стикић и Живановић. У документима се помиње Белички четнички одред, војвода Белички и војвода Радомир Ртањски. Главни организатор четничких одреда Косте Пећанца у Моравском округу био је Блашко Михајловић из Сења иначе Крагујевчанин родом. Током новембра на подручју Јагодине делује Београдски четнички одред под командом поручника Николе Наумовића. У Јагодини је био стационариран Други одред оружане силе (недићевци) којим је командовао мајор Момчило Катић. Током октобра и новембра у Јагодини је био смештен батаљон Љотићевих добровољаца којим је командовао мајор Станковић.

Отпор окупатору се јавља већ током јуна месеца 1941. године. Најпре се појављују тзв. шумци, који се постепено претварају у одвојене формације, партизанске одреде које формира КПЈ (Комунистичка партија Југославије) и четнике Драже Михаиловића (војночетнички одреди) односно припаднике Југословенске Војске у Отаџбини (ЈВуО) како је био званични назив за Дражине четнике од 15. новембра 1941. године. Овај назив је био службени од 10. јуна 1942. до 29. августа 1944. године. У једном равнорском документу са почетка септембра 1941. партизани се називају „црвеним четницима“, а четници Косте Пећанца „црним четницима“.

Велику активност на организовању устанка на овом простору има КПЈ. Дана 23. јула 1941. формирана је Беличка чета, а истог дана и Поморавски партизански одред којег су чиниле четири чете: Беличка, Параћинско-ћупријска, Темнићка и Левачка. Формирању чете присуствовали су Бранко Крсмановић и Петар Стамболић. Први командири Беличке чете били су Живојин Петровић Жила, земљорадник из Бунара и Радул Павићевић официр бивше југословенске војске. Ускоро се на месту команданта усталио Љубиша Урошевић, потпоручник из Рибара. Илегалци и партизани су током 1941. извели бројне акције. У ноћи 18/19. јула група комуниста је извршила диверзију у хангару аеродрома код Јагодине. Разоружани су жандарми у станици Драгошевац (30. јул) и у Јошаничком Прњавору (7/8. август). Нападнуте су жандармеријске и железничке станице у селима Багрдан и Ланиште (Арачићево). Крајем августа вршени су препади на путу Јагодина-Крагујевац. Крајем августа и током септембра извршена су три неуспела напада на барутану у селу Винорача. У Јагодини, код Левачког моста на Белици, је у току ноћи 5/6. септембра убијено седам Немаца по подацима комуниста, а по извештајима органа власти убијена су два Немца, а четворица су рањена. Дана 8. септембра вођена је борба на Липару код Криве

ћуприје у којој је заробљено седам Немаца који су касније стрељани. Вод Беличке чете је 18. септембра порушио железничку пругу код Гиља. Код манастира Јошаница 23. октобра борбу против четника Косте Пећанца воде Беличка и Параћинско-ћупријска чета. Сукоби партизана и Другог оружаног одреда одиграли су се око села Деонице (30. октобар) и у селу Бресју (1. новембар). Немци су 1. новембра напали село Главинце. Куће у оба села су попаљене. Код села Стрижила 11. и 12. новембра партизани су водили борбу против недићеваца, четника Косте Пећанца и Немаца. Село је спаљено. Истог дана код села Бунара сукобили су партизани и Други оружани одред.

Првог новембра почела је Прва непријатељска офанзива. Поморавски партизански одред био је принуђен да се повуче у Западну Србију. Два вода Беличке чете упућена су у Јагодину да прикупе остале борце и припреме их за наставак борбе. Вод под командом Светице Живановића се на Шантаровачкој коси 16. новембра сукобио са недићевцима (Други оружани одред) и четницима Косте Пећанца (четници из Рековца и Београдски четнички одред). Погинуо је Светица Живановић. Заробљено је 20 бораца, а пет је успело да се пробије до Поморавског одреда. Други вод се расформирао. Део бораца се пробио до одреда. Поред Светице Живановића, током 1941. живот су изгубили и Радисав Никчевић, Милан Мијалковић, Милан Премасунац, Јован Милосављевић, Петар Велебит и др. Ружица Милановић је стрељана 5. маја 1942. године. Забележено је да је до краја 1941. године 8. добровољачки одред водио борбе са комунистима на планини Јухор. Дана 1. марта 1942. у Чајничу је формирана Друга пролетерска бригада у чији састав су ушли и борци Поморавског партизанског одреда. Следили су даљи борбени пут ове партизанске јединице. До октобра 1944. готово да није било активности партизана на овом подручју.

На територији среза формирана је и Равногорска организација. Регистровано је деловање поручника Драгана Сотировића, Александра Тодоровића (Јагодина), Милутина Милутиновића (Багрдан), Велимира Ц. Милошевића, капетана Миодрага В. Грујића (Горњи Рачник). За 1941. нотирано је постојање Јагодинског четничког одреда под командом Саше Тодоровића, Јухорског четничког одреда. Поменути одреди били су део Четничких одреда (редовне) југословенске војске. Вероватно су формиран у другој половини августа 1941. када је Дража Михаиловић почео да ствара сталне војне јединице. Августа 1941. донео је Упут за извршење задатака Четничких одреда Југословенске

Љубиша Урошевић (1918-1943) из Рибара, командир Беличке чете, погинуо 1943. (Завичајни музеј Јагодина)

војске којим је било предвиђено формирање покретних и територијалних јединица. Прописано одело за мобилне јединице је било народно, а за главу војничка шајкача. Требало је избегавати сукобе са Немцима где год је то могуће. Такође требало је онемогућити јачање разорних елемената (ометање територијалних организација КПЈ и партизанских штабова на организацији оружане борбе) не сукобима већ „јачим организовањем“. Срески команданти требало је да се повежу са жандармеријом која је била у њиховој области деловања и требало је да њен рад буде у сагласности са циљем покрета Драже Михаиловића и у одређеном тренутку жандарме је требало укључити у четничке јединице.

Покушај сарадње локалног партизанског и Равногорског покрета збио се у септембру 1941. године. Преговори су одржани у манастиру Јошаница где су се

сместили припадници покрета Драже Михаиловића. Испред Поморавског партизанског одреда преговарач је био Бошко Ђуричић, политички комесар. Са стране припадника Равногорског покрета учествовали су официри Александар Тодоровић, Влада Косовљанин и Драги Петровић. Разговарало се о повраћају осам дезертера из Беличке чете који су пребегли припадницима Равногорског покрета, о повраћају оружја и заједничког борби против окупатора. Није дошло до договора. Договорено је да се партизани не ометају у акцијама, да се народ слободно определи између партизана и Равногораца, да се не дира власт по селима коју су партизани поставили. Договор није био дугог века. До сукоба је дошло 23. октобра 1941. године. Том приликом је погинуло је два четника-равногорца, а шест заробљено. Остали су побегли према Јагодини.

Дана 7. новембра 1941. на простор Јагодина-Параћин-Крушевац искрцала се немачка 113. пешадијска дивизија са Источног фронта. Дана 21. новембра Милан Недић формира војну формацију под називом Шумадијски кор под командом пуковника Косте Мушицког. Ова формација, у чијем саставу су били и припадници војних јединица са простора Беличког среза (2. оружани одред), учествује у немачким офанзивним операцијама против партизана започетим 25. новембра 1941, а по завршетку истих бива расформирана 8. децембра 1941. године. У извештају Љотићевих јединица од 29. новембра помиње се „Јагодински добровољачки одред“. Немци 6. и 7. децембра 1941. спроводе „Операцију Михаиловић“ против снага Драже Михаиловића на Равној гори и имала је половичан успех. Крајем децембра 1941. окупирана Србија је била углавном пацификована.

Према подацима органа власти на територији среза Беличког током 1941. регистровано је 18 оружаних сукоба између војних формација и 65 диверзија. Број погинулих лица био је 54 од укупно 170 колико их је било у округу.

На дан 31. децембра 1941. донето је решење којим је Србија подељена на 14 округа. Јагодина постаје седиште Округа моравског. Округ је чинило седам срезова: Белички, Раванички, Деспотовачки, Ресавски, Левачки, Темнишки и Параћински. За начелника округа постављен је Драгутин Бошковић. Крајем августа 1943. у Јагодини се налазило седиште Крајскоманде 834, која је била смештена у згради Општинског суда. Била је потчињена Фелдкомандатури бр. 610 у Врњачкој Бањи.

Почетком јануара 1942. уместо Немаца на простор Поморавља долази једна бугарска дивизија чији је основни задатак био да обезбеђује железничку пругу

Александар Тодоровић (у средини са сестричином Дубравком) са припадницима СДС (недићевци), Црни Врх, Ускрс 1943. (Завичајни музеј Јагодина)

од Дреновца до Лапова. Један батаљон је био смештен у Јагодини и он је обезбеђивао пругу од Гиља до Ланишта. Пругу до Багрдана обезбеђивало је Ланиште док је Багрдан обезбеђивао пругу према Милошеву и Лапову.

У марту 1942. званично је формирана Српска државна стража чији задатак је био да врши полицијску и граничну службу и била је под Министарством унутрашњих послова. Своје формације имала је и на територији Моравског округа односно Беличког среза. У периоду 1942-1944. постојала је Окружна команда СДС са седиштем у Јагодини да би 1944. била формирана Моравска обласна команда такође са седиштем у Јагодини. Седиште у Јагодини имали су: Моравски окружни одред, Моравска окружна чета, Белички срески одред (срески одред пољске страже), Јагодински градски одред, Касарна СДС налазила се у Соколском дому (данашњи Завичајни музеј). У Јагодини је радила Окружна школа Српске државне полиције (СДС) која је на петнаестодневним курсевима обучавала кадрове за службу. Школа је била смештена у згради Соколског дома, а управник је био мајор Петар Павасовић једно време командант окружног одреда СДС у Јагодини. Регистровано је и постојање Припремне школе за стражаре СДС. Треба поменути да се на челу СДС у периоду 7. јун 1942 - 6. октобар 1944. налазио Боривоје Јонић, Врањанац родом, који је ишао у Јагодинску гимназију. Немци нису имали поверења у ову војну формацију о чему сведочи чињеница да су је наоружавали француским пушкама запленим у походу на Француску 1940. за које се одговорајућа муниција

Зара Матић из с. Трнавe код Јагодине приликом слања пакета брату Сретену Матићу у Сталаг IV.F.L-63, 1941-1942. (Завичајни музеј Јагодина)

тешко налазила (пушке 7,5 мм, система MAS M1934 и M1936).

Органи власти, окружни, срески, градски, покушали су колико толико да нормализују ситуацију у ратним условима. Покушало се да се створи привид једног нормалног живота у ратном времену. Организоване су разне манифестације. Било је позоришних представа, пројекција филмова, спортских приредби. Формиран је одбор за народно просвећивање. Предузимани су кораци на формирању Музеја Округа моравског. Организовано

је прикупљање новца и слање пакета заробљеницима. Формиран је „Одбор за прикупљање прилога за помоћ породицама чији су чланови страдали од комунистичко-партизанског терора“. Представници власти су по местима у срезовима организовали скупове у пропагандне сврхе. Било је долазака и наступа представника из врха власти. На територији округа укључујући и срез био је велики број избеглица, којих је почетком 1944. било 11845. Били су размештени по варошима и селима. О њима су се бринули одбори за исхрану и средски одбори за избеглице. Јагодинска гимназија и основна школа су отежано радиле, јер се у њихове просторе уселила немачка војска. Одговарајућа државна надлештва су пратила ситуацију и имала активности везане за привреду, индустрију, саобраћај, ветеринарство, здравствено стање становништва, исхрану, грађевинарство, пољопривреду, просвету. О дешавањима у Јагодини Беличком срезу писано је и у режимском листу „Ново време“.

О стању безбедности на територији Округа моравског укључујући и Белички срез драгоцени су нам извештаји локалних органа СДС. Према извештајима за 1942. оружаных сукоба је било само 15 и то првенствено између припадника СДС и разних разбојничких група. Било је 25 диверзија, 75 пљачкашких акција и обрачуна. Укупно је убијено 49 особа. Година 1943. представља ескалацију хаоса. На територији округа било је 46 војних сукоба у којима су искључиво учествовале домаће војне снаге (СДС, четници ДМ (Драже Михајловића), партизани, љотићевци). Извршено је 101 тешко криминално дело. Из редова СДС дезертирало је 66 припадника. Убијено је 258 лица од којих 75% се односи на жртве пљачкашких акција и личних обрачуна. У 1944. (до октобра месеца) је било 16 војних сукоба и 25 криминалних дела. Убијена су 152 лица. До октобра 1944. на територији округа укупно је ухапшено 180 особа и то од стране окупаторских снага (Немци, Бугари, Руски заштитни корпус). Скоро 30% ухапшених било је припадника СДС што говори о свести о дефинитивном слому Немачке и њених савезника.

Након слома устанка у Србији, крајем новембра и почетком децембра 1941. долази у наредном периоду до замрлости гериле. Активности припадника Равногорског покрета крајем 1941. и почетком 1942. године сведена је на најмању могућу меру. Део бораца је привремено демобилисан, а преостале јединице су се разбиле у мање групе и потражиле уточиште у тешко приступачним планинама. Рад је ограничен на обавештајни рад и ситније диверзије. Део бораца је легализован, а део је наставио герилско деловање. Током 1942. године наставља се даљи рад на војној организацији. Утврђено је да основна

јединца буде бригада која је покривала територију једног среза. Временом се формирају и корпуси. Слична ситуација је била и на територији Беличког среза.

У мају 1942. Врховна команда (Горски штаб 1) писмено је властела Миодрага В. Грујића, артиљеријског капетана I класе (мајор) и његовог брата од стрица Др Војислава Ј. Грујића, коњичког поручника за рад на организацији среза Беличког. Војислав Ј. Грујић је био други доктор астрономије после Милутина Миланковића. Био је професор математике у Јагодинској гимназији 1941-1942. године. Миодраг и Војислав Грујић били су из села Горњи Рачник. Њихов рад на организацији је током времена дао резултате. Долази до формирања Летеће бригаде којом је командовао артиљеријски поручник Александар Тодоровић. Рад браће Грујић ометао је легализовани официр поручник Милун Видић, командант среза Беличког иначе капетан II класе у Српској државној стражи. Ситуација се заоштрила изласком на терен Милуна Видића након његовог исценираног бекства 28. новембра 1942. године. Видић показује велику енергичност у раду и вољу да се наметне официрима. Усклева да са командног положаја истисне Александра Тодоровића и да он буде командант јединице. Одлучно је кренуо, како је он тврдио у рашчишћавање ситуације у јединици којом је командовао Александар Тодоровић. Износио је негативне оцене о његовом раду. Половином јануара 1943. ликвидирана је група око Милутина Николића-Куше за коју је Видић тврдио да је комунистичко-разбојничка. Радила се о групи коју су чинили бивши борци Беличке партизанске чете. Међу њима је био и први комадир чете Живојин У. Петровић-Жиле. У новембру 1942. формиран је Варварински корпус. За команданта је постављен ваздухопловни мајор Драгомир Жикић. Варварински корпус су чинили 1. и 2. Беличка бригада и Темњића бригада и покривао је простор Јагодине и Варварина. Јагодину је територијално покривала 2. беличка бригада. Видић је постао командант 1. беличке бригаде, а Тодоровић 2. беличке бригаде. Тодоровић потом постаје начелник штаба корпуса. Односи између Видића са једне те Миодрага Грујића и Тодоровића са друге стране додатно се заоштравају. Грујић је премештан са дужности на дужност да би на крају био постављен за ађутанта штаба Варваринског корпуса. Тодоровић оптужује Видића за недостојне поступке његових људи, да се са народом не поступа по равнорским упутствима. Писао је да је у периоду до половине маја 1943. убијено преко 70 људи на невојнички начин. Сматрао је да Видићево понашање штети Равногорском покрету. Врхунац конфликта је био оружани обрачун између две супротстављене групе.

У самом корпусу је дошло до двовлашћа будући да је у априлу 1943. за команданта Варваринског корпуса постављен артиљеријски мајор Здравко Милошевић, учитељ, родом из Шантаровца. Дотадашњи командант Драгомир Жикић је остао нераспоређен. Ситуација у Варваринском корпусу привукла је пажњу Врховне команде и Драже Михаиловића. До разрешења ситуације долази у новембру месецу 1943. године. За команданта Варваринског корпуса постављен је Здравко Милошевић, а за његовог помоћника Милун Видић. За начелника штаба постављен је капетан Мићић Раусављевић Раус. Потпоручник Селимир Андрејевић је постављен за команданта 1. беличке бригаде, а пешадијски капетан Станиша Васић за команданта 2. беличке бригаде. За команданта Темнићке бригаде постављен је пешадијски поручник Славко Милошевић. Аранђел Јанковић, пешадијски капетан II класе постављен је за команданта среза беличког док је за команданта темнићког среза постављен Драгутин Савић резервни капетан II класе. У извештају о овом случају истиче се рад Милуна Видића на организацији покрета у Беличком срезу. Почетком јануара 1944. долази мајор (касније потпуковник) Тодор Гогић. Формирањем Великоморавске групе корпуса (Варварински, Иванковачки, Ресавски корпус) 18. јануара 1944. ситуација на терену се додатно смирује. И у извештајима Тодора Гогића се похвално пише о раду Милуна Видића. Написао је да је Беличку бригаду основао поручник Видић. Јединице ЈВуО са територије са тадашњег Моравског округа биле су у чак четири корпуса. Поред Варваринског то су били Иванковачки корпус (Раваничка, Параћинска и Летећа бригада, самостални јуришни батаљон), Ресавски корпус (1. и 2. Ресавска бригада, Деспотовачка бригада, прва летећа бригада), Први шумадијски корпус (Левачка бригада).

Официри који су били супростављени Милуну Видићу напустили су Варварински корпус. Мајор Миодраг Грујић је постао командант среза лепеничког. Милутин Милутиновић је био командант 2. и 3. Крагујевачке бригаде у Другом шумадијском корпусу. Командант Темнићке бригаде капетан Јеремија Марјановић отишао је у Делиградски корпус где је на крају постао његов командант. Поручник (капетан II класе) Александар Тодоровић је у периоду септембар 1943-крај јуна 1944. био у Делиградском корпусу (командант 1. Сокобањске бригаде; командант Летеће сокобањске бригаде; члан Преког војног суда за Сокобањски срез). Крајем јануара 1944. учествовао је у хватању војводе Косте Пећанца. У августу 1944. налазио се у штабу Другог шумадијског корпуса.

Извештаји и други документи пружају нам слику разних активности ЈВуО на овом простору: прикупљање новца од добровољних приложника помоћу кога се издржавају јединице и њихов рад, пропагандни и обавештајни рад, обука регрута и друге активности. Оснивају се општински, срески, окружни, варошки Равногорски одбори, мушки, женски, омладински. Јача се рад на пропагирању равногорске идеје. На територији Великоморавске групе корпуса од пролећа 1944. године почиње да излази лист „Поморавље“. Главни уредник листа био је професор Слободан Дамњановић из Београда. Штампан је у илегалној ратној штампарији, на планини Јухор близу Јагодине, у 1500 примерака. Дотуран је и Неђићу, Љотићу, Танасију Динићу и другима. Милун Видић је 1944. у селу Винорачи близу Јагодине формирао „Равногорско позориште Војвода Милутин Петковић“.

У извештају равногораца од 7. јуна 1943. наведене су активности Немаца. Пише се да фабрика „Клефиш“ из Јагодине „спрема месо и сувомеснату робу“ која се потом транспортује до трупа. Велика крда говеда и свиња су довожена са разних страна. Наводи су да су магацини жита у Јагодини и Нишу пуни. Из поменутих разлога сматрало се да треба бомбардовати фабрику „Клефиш“ и магацине у Јагодини и Нишу. Средином септембра 1943. убијен је срески начелник из Свилајнца, а за одмазду је у Јагодини 26. септембра стрељано „10 присталица Д. Михаиловића“. Наредбом од 27. септембра 1943. команданту Варваринског корпуса наређено је да се предузимају разне врсте мистериозних саботажа, да се на разне начине узнемиравају петоколонијална надлештва. Нарочито је скренута пажња да ово наређење спроведе у дело командант 2. беличке бригаде с обзиром да се на територији бригаде налазила варош Јагодина. У првој половини октобра 1943. у Јагодину је дошао батаљон војника Руског заштитног корпуса. Јединице партизанске Прве јужноморавске бригаде у свом покрету ка Босни, крајем новембра 1943. сукобиле су се близу Крушевца и Милутовца са јединицама СДС са подручја Моравског округа и јединицама ЈВуО из срезова трстеничког, левачког, беличког и темнићког. Било је обостраних губитака. Припадници ЈВуО су све заробљенике одмах побили. У другој половини 1943. партизанске јединице започињу активности са циљем да продру у Србију, отпор је био веома јак. У овим борбеним активностима учествује и 2. пролетерска бригада у чијем саставу су се налазили борци са подручја Јагодине и околине. Крајем новембра 1943. на конференцији у Техерану одлучено је да се пружи пуна подршка и помоћ партизанском покрету и Јосипу Броз у Титу.

Бодеш-кама припадника
ЈВуО, 1941-1944.
(Завичајни музеј Јагодина)

Припадници ЈВуО почетком 1944. настављају активности према припадницима и симпатизерима партизанског покрета и љотићевцима. Припадници Великоморавске групе корпуса су у ноћи 1. на 2. фебруар 1944. у Јагодини, Ћуприји, Параћину, Свилајнцу и Варваринском срезу извршили масовну ликвидацију људи наклоњених партизанима. Ликвидирано је неколико десетина људи. Из Јагодине је ликвидирано 23 људи. У извештају Тодора Гогића команданта поменуте формације од 24. маја 1944. наведено је да је ова ликвидација била „плански напад на народне изроде“. Оптужују се противници за пропаганду и сејање лажи да четници ДМ убијају и кољу невинне. Сматра се да је ова акција изведена уз прећутну сагласност власти и окупатора. Овај догађај је остао познат под називом „Фебруарски покољ“.

У ноћи 3-4. фебруара 1944. припадници ЈВуО из стана у Јагодини одвели су Јована Илића, добровољца редова 8. чете II батаљона V пука Српског добровољачког корпуса из Крушевца. Десетак дана касније (14. фебруара) дошао је вод добровољаца из Крушевца у Јагодину и похапсио десет лица и спровео их у Крушевац. Поменути лица су били таоци у случају одвођења поменутог љотићевца и требала су бити стрељана ако се до 20. фебруара не врати поменути војник. Вероватно је ова ситуација разрешена позитивно по таоце с обзиром да је један од талаца, Трифун Ђурић преминуо 1959. године. Снаге Српског добровољачког корпуса из Крагујевца сукобиле су се 21. фебруара код села Комарице и Стрижила на граници Беличког и Крагујевачког среза са припадницима 3. крагујевачке бригаде ЈВуО. Том приликом је рањен и ухаћен капетан Мирко Смиљанић, командант.

Средином марта 1944. у Јагодини су заклетву положили новопримљени регрути СДС и свршени питомци Припремне школе за стражаре СДС. Током 1944. Немци хапсе све више припадника СДС. Почетком маја у селу Иванковцу код Ћуприје ухапшен је командант Великоморавске групе корпуса потпуковник Љуба Михаиловић. Да је издао Љубу Михаиловића хвалио се бивши Пећанчев војвода Блашко Михаиловић. Милун Видић је организовао његову ликвидацију која се десила 13. маја 1944. „на главном друму Јагодина-Ћуприја“. Нови командант јединице постао је ваздухопловни потпуковник Тодор Гогић.

Од краја фебруара 1944. јединице Великоморавске групе корпуса шаљу помоћ у људству јединицама које воде борбе са партизанима на Јастребцу. То су били одабрани људи из сва три корпуса. Јединице су се периодично мењале. Евидентирано је да је за ове потребе у априлу 1944. из Јагодине мобилисано 25-30 војних обвезника који су упућени на Јастребац да се боре месец дана. Борбе су углавном вођене против 23. српске дивизије. Суровост сукоба две стране долазила је до изражаја. Борбе су настављене и током лета. У борбама 15-16. јула на планини Буковику Великоморавска група корпуса успела је да разбије противника и освоји Криви Вир. Честитке и похвале упутио је командант ЈВуО за Србију генерал Мирослав Трифуновић.

Током 1944. године савезнички авиони бомбардују овај део Поморавља и њене веће вароши. Долази до обарања авиона и спасавања пилота. То бележи Тодор Гогић. Забележио је принудно слетање америчког бомбардера 17. априла у селу Дреновац код Параћина и пад једне летеће тврђаве код Ћуприје 5. маја и спасавање њене посаде испред Немаца. Можда ово није чудно, јер је Гогић био пилот-ловац у 6. ловачком пуку. У Априлском рату 1941. над Београдом је обориио два немачка авиона. Током септембра месеца 1944. др Станимир Раковац је у Јагодини, о свом трошку, лечио официра америчког војног ваздухопловца Џоа Радерсона.

У првој половини јуна 1944. команда СДС одлучила је да на подручју дела Нишког округа ликвидира партизанске снаге (9. бригада 23. дивизије и Нишки партизански одред). Ангажовано је преко 600 припадника СДС међу којима је било

120 људи из одреда Моравског округа. Главни сукоб се догодио између села Врела и Кравље у Алексиначком срезу 13. јуна 1944. године. Снаге СДС претрпеле су пораз. Од 49 погинулих стражара, 25 је било са подручја Моравског округа (девет официра и 16 стражара). Рањених је било осам, а несталих и заробљених 11 припадника СДС. Резервна чета Моравског округа имала је погинуле једног подофицира и два стражара, док су из Одред СДС Беличког среза погинули један официр и један стражар. Сахране погинулих пропратио је лист „Ново време“ (22. јун 1944).

Током лета 1944. партизанске јединице ипак продиру у Србију сламајући при томе јак немачки и четнички отпор. Немачка команда врши премештај трупа. У извештају Команде Југоистока од 1. септембра помиње се да је један воз са јединицама 1. брдске дивизије стигао у Јагодину. У извештају исте команде од 9. септембра извештено је о нападу на јединице 1. брдске дивизије код Јагодине и у њему пише: „С(еверо)з(ападно) од Јагодине четници су извршили препад на колону теретних аутомобила и опљачкали 3 камиона са 3.000 л погонског горива, 2 војника су рањена, 7 је нестало.“

Почетком септембра 1944. генерал Дража Михаиловић донео је одлуку да се све националне снаге обједине. Одлучан ударац Равногорском покрету задао је говор краља Петра II 12. септембра 1944. у којем је све позвао да се ставе под команду маршала Тита. У Јагодини је 6. октобра 1944. формиран Српски ударни корпус од припадника јединица Српске државне страже и Српске граничне страже. Ова јединица је била део снага ЈВуО под заповедништвом команданта Србије. Припадници СДС са подручја Моравског округа ушли су у састав Прве ударне дивизије СУК. Учесник формирања СУК-а Миленко Соларић оставио је занимљив запис о Јагодини у време формирања корпуса: „За то време у Јагодини – живот тече даље... Личи, тај живот, на – последње дане Помпеје. На смак света... Кафане су препуне људи и дима. Роштиљи, натрпани ћевапчићима и ражњићима, пиште, диме се... Пиће се увелико точи на све стране...“ Због продора Црвене армије, корпус се 9. октобра повукао ка Рековцу, а онда наставио покрет ка Крагујевцу.

Значајан моменат за ослобођење Србије и у решењу грађанског рата било је избијање јединица Црвене армије на румунско-југословенску границу у другој половини септембра 1944. године. Споразумом између представника СССР (влада и команда оружаних снага) и представника партизана тј. Националног комитета ослобођења Југославије (НКОЈ) и Врховног штаба и Врховног штаба Народноослободилачке

војске и партизанских одреда Југославије (НОВ ПОЈ) постигнут је договор о учешћу трупа Црвене армије у операцијама на тлу Србије (Југославије). Челне јединице 57. армије Трећег украјинског фронта почеле су 28. септембра 1944. да прелазе југословенско-бугарску границу. Покушај договора о сарадњи Равногорског покрета са представницима Црвене армије није успео. Они су третирани као противници, а пуну подршку су добили партизани. Донета је одлука да се јединице не сукобљавају са трупама Црвене армије и да се повуку у Босну док Црвена армија не прође.

На простору западног и централног Поморавља, Шумадије и западне Србије налазиле су се следеће немачке снаге: 181. и 297. пешадијска дивизија, 104. ловачка дивизија, делови 17. пешадијске дивизије, делови 117. и 7. СС дивизије „Принц Еуген“, један батаљон 22. пешадијске дивизије, један батаљон пука „Родос“ и борбена група односно корпус „Милер“. Команда корпуса „Милер“ је 1. октобра 1944. авионом са Крита пребачена у Јагодину. У операцијама за ослобођење Шумадије и Поморавља учествовале су јединице 64. (19-та, 52-га, 73-ћа дивизија) и 68. (93-ћа, 113-та, 223-ћа дивизија) стрељачког корпуса и 1. гардијског утврђеног рејона из састава 57. совјетске армије.

Операције за ослобођење овог дела Поморавља почеле су 3. октобра 1944. године. Свилајнац је ослобођен 8. октобра, Деспотовац 9. октобра, Ћуприја и Параћин 13. октобра 1944. године.

Само место Јагодину и околно подручје браниле су трупе команде места I, борбене групе „Фишер“ и 14. СС ловачког пука из састава 7. СС дивизије „Принц Еуген“. Јединице Црвене армије форсирале су Велику Мораву у рејону Мијатовац-Ћуприја и на сектору Старо Ланиште-Пањевац-Рибаре (североисточно од Јагодине).

Борбе за ослобођење Јагодине трајале су од 15. до 17. октобра. При повлачењу Немци су дигли у ваздух све мостове у граду. Јединице 1041. пука Црвене армије ушле су у Јагодину. Грађани су изашли на улице обасипајући војнике радосним поклицима и цвећем. Група омладинки сашила је заставу намењену црвеноармејцима и она је предата, тада, потпуковнику Матвеју Марковичу Пузиревском (1908-1990), команданту 1041. пука. Поред пролетерских симбола (звезде петокраке, српа и чекића) на црвеној застави је извезен и текст: „1041. пуку-ослободиоцима Јагодине-17. октобар 1944“. Ова застава је заједно са заставом пука ношена приликом ослобађања многих градова, као и на паради одржаној у Београду. Застава се налази у Централном музеју Совјетске армије у Москви.

Совјетска коњичка шашка
М1927, произведена 1942.
(Завичајни музеј Јагодина)

Поподне 17. октобра, совјетске и партизанске јединице из састава 45. српске ударне дивизије улазе, без борбе, у Рековац. Поседањем Рековца цела територија овог дела Поморавља била је ослобођена.

Приликом ослобођења Јагодине погинуло је 13 становника града и одређен број војника Црвене армије. Погинули црвеноармејци сахрањени су у Мијатовцу, Мајуру и у дворишту Нове цркве у Јагодини.

Након одласка јединица Црвене армије овај простор запоседају јединице 45. дивизије Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ). У Јагодину 19. октобра улази 1. батаљон 20. народноослободилачке ударне (НОУ) бригаде. Тада је одржан велики народни скуп испред Занатског дома. Крајем октобра у Јагодину се смешта 24. НОУ бригада. У једном периоду након ослобођења, у Јагодини је боравила и Јованка Будисављевић, касније супруга Јосипа Броза Тита.

Након повлачења окупаторских јединица из среза Беличког, припадници ЈВУО са овог подручја одржали су 20. октобра 1944. код манастира у Ивковачком Прњавору састанак и договорили се да се повуку у Босну, јер су сматрали да су партизанске јединице и јединице Црвене армије само у пролазу. Од оних који су отишли део се вратио тако да их је крајем 1944. било негде око 300. Већина њих је до 1947. похватана или ликвидирана.

За целокупно ослобођено подручје формирана је команда Поморавског војног подручја за бивши округ Моравски. Била је смештена у хотелу „Палас“ у Јагодини. Формирана је у циљу одржавања реда, снабдевања фронта и становништва. За команданта је постављен Живорад Костић који је био на њеном челу све време њеног постојања. По ослобођеним местима формиране су команде места које су биле подређене команди подручја. Команде места формиране у средиштима биших срезова: Јагодина-срез белички, Деспотовац-срез деспотовачки, Свилајнац-срез ресавски, Рековац-срез левачки, Параћин-срез параћински, Ћуприја-срез раванички. Команда подручја и команде места расформиране су 1. маја 1945. године. У њиховим рукама је била сва војна и цивилна власт. Први командант места у Јагодини био је Бора Николић из села Шантаровца. После неколико дана за команданта места је постављен Милосав Милош Живановић, звани „Јагодинац“. Значајну улогу (до 1950) је имала и Љубинка Милосављевић, секретар окружног комитета КПЈ за Поморавље. Команде места су вршиле активности на нормализацији живота, на мобилизацији људства, али и на кажњавању тј. обрачуна са народним непријатељима. Главни затвор је био у Клефишевом подруму. У периоду од краја октобра 1944. до маја 1945. кроз разне затворе прошло је око 3.000 људи. Мањем броју је јавно суђено у згради хотела „Палас“. Током новембра 1944, скоро без суђења, ликвидирани су одређени број лица (наводи се податак о више стотина). Ликвидације су извршаване на Коњском гробљу, Ђурђевог брду, Арачлијском потоку, у Бресју, на путу за Ракитово, Моравиште код села Рибара. Освањивали су плакати са списковима ликвидираних. Међу ликвидираним били су и Тома Ђорђевић, адвокат, председник општине 1941-1944, Драгутин Бошковић, окружни начелник, Урош Пажин, полицијски службеник, Александар Тодоровић један од првобораца Равногорског покрета на овом подручју, др Војислав Грујић, Мићић Раусављевић Раус... Ликвидације се везују за Љубинку Милосављевић, локалне официре ОЗНЕ, борце 15. мајевичке ударне бригаде (17. дивизија НОВЈ) која је боравила у једном периоду крајем 1944. у Јагодини.

До 18. децембра 1944. изабрани су Срески народни одбори на целој територији некадашњег Моравског округа. Среска скупштина Среза Беличког одржана је 9. децембра 1944. године. За првог председника изабран је Коста Ненковић, књијар из Јагодине, а за секретара Животије Цветковић из Драгоцета. Окружни народни одбор изабран је 18.

Тома Ђорђевић (1891-1944), адвокат,
председник општине 1941-1944.
(Завичајни музеј Јагодина)

Припадници Народне милиције за округ
Моравски (Петар Грачанин, Предраг Стојковић,
Милош Мариновић, Јован Стефановић (седи)),
1945. (Завичајни музеј Јагодина)

Споменик палим борцима Црвене армије, 60-те
године 20. века (Завичајни музеј Јагодина)

децембра 1944. године. За првог председника изабран је Бранко Станишић, судија из Јагодине, а за секретара Душан Николић, просветни радник из Ресавског среза. Месни суд при НОО у Јагодини изабран је 1. фебруара 1945. године. Потом су основани и народни судови и у селима Среза беличког. Фебруара 1945. у Јагодини је формирана команда милиције од одабраних припадника Јагодинског, Параћинског и Ћупријског батаљона КНОЈ-а. Започиње обнова подручја од ратних разарања. Комунистичка партија Југославије (КПЈ), Антифашистички фронт жена (АФЖ), Јединствени народоослободилачки фронт (ЈНОФ), синдикати започињу формирање структуре својих организација. Омладинске организације формирају се током новембра и децембра 1944. године. У периоду 11. јануар – 16. април 1945. организована је прва ратна Омладинска радна акција - сеча дрва на Црном Врху код Бора. На њој је учествовао и Моравски радни омладински батаљон. Први руководиоци су били Коста Костић и Миодраг Павловић. Крајем фебруара 1945. на чело батаљона долазе Љуба Петровић и Витомир Петковић.

Преко 20.000 људи са овог подручја учествовало је у пролећној офанзиве Југословенске армије 1945. за коначно ослобођење Југославије. Борци са подручја Јагодине и околине били су у саставу 45. дивизије (20. и 24. бригада). У свом наступању стигли су до подручја Аустрије (Корушка).

Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ; постојао у периоду 1944-1953) је имао своје јединице и на овом подручју. Његов основни задатак је био заштита позадине оперативних јединица од субверзивно-диверзантских акција непријатеља и борба са остацима противничких снага. Друга српска бригада Народне одбране (НО) са седиштем у Ваљеву формирана је крајем 1944. и у њеном саставу се налазио батаљон НО у Јагодини. У марту 1945. формира се 4. српска бригада НО са седиштем у Краљеву и у њеном саставу је био батаљон НО из Јагодине. Од септембра 1945. у Јагодини се налази седиште бригаде 5. дивизије КНОЈ-а са седиштем у Крушевцу.

Од стране власти социјалистичке Југославије учесници и жртве ратних дешавања 1941-1945. (укључујући и припаднике ЈВуО) одликовани су орденима, медаљама, спомен дипломама. Свакако најзначајније одликовање из периода социјализма био је Орден народног хероја. Са овог подручја било је пет лица одликованих поменутиим одликовањем: Петар Грачанин, Милан Мијалковић-Чича, Рада Миљковић, Радислав Никчевић и Јован Милосављевић.

Предаја бадњака за нову 1945. годину испред Соколског дома (ДТВ Партизан; Завичајни музеј) (Завичајни музеј Јагодина)

На територији града Јагодине налазе се бројни споменици који подсећају на ратни период 1941-1945. настали углавном у периоду социјалистичке Југославије. Од изузетног је значаја Спомен-костурница бораца Црвене армије која је свечано отворена 15. јула 1962. године. У њој су похрањени посмртни остаци 1171 борца Црвене армије палих у борбама за ослобођење Јагодине и Србије.

На ратне дане 1941-1945. нас подсећа и грађа из фондова Завичајног музеја Јагодина. Део те грађе некад је био у оквиру Градског музеја НОБ-а (1952-1963). Значајну активност на прикупљању грађе о наведеном периоду имали су Душан Вукићевић и Димитрије Абадић. Драгоцена грађа о наведеном периоду чува се и у Историјском архиву Јагодине. Интересатни подаци се могу наћи и на страницама листа „Нови пут“ који, са прекидима, излази од 3. марта 1945. године.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕПУБЛИКОВАНИ ИЗВОРИ

· Завичајни музеј Јагодина, збирка архивалија, одсек политичке историје, фондови III, XIX; фотодокументација

ПУБЛИКОВАНИ ИЗВОРИ

- *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom I, Borbe u Srbiji 1941 god*, Београд 1949.
- *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, том XIV, књига 1, Документи четничког покрета Драже Михаиловића 1941-1942, одговорни уредник – Фабјан Трго, Београд 1981.
- *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, том XIV, књига 2, Документи четничког покрета Драже Михаиловића 1943, одговорни уредник Фабјан Трго, Београд 1983.
- *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, том XIV, књига 3, одговорни уредник Фабјан Трго, Београд 1983.
- *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, том XIV, књига 4, одговорни уредник Фабјан Трго, Београд 1985.
- *Извештаји команде српске државне страже за Округ моравски 1941-1944*, приредили мр Дејан Танић, Добривоје Јовановић, Јагодина 2001.
- *Извештаји Недићевих органа власти у Округу моравском*, приредили: Добривоје Јовановић, Дејан Танић, Јагодина 2005.
- *Југословенска војска у отаџбини на територији Округа моравског – документи*, приредили: Добривоје Јовановић, Дејан Танић, Јагодина 2006.
- *Моравски округ у листу "Ново време" 1941-1944*, приредили: Добривоје Јовановић, Дејан Танић, Јагодина 2007.
- *Александар М. Милошевић, Српска прича: сећања из рата и револуције 1941-1945*, приредио Немања Девић, Београд, 2018.

НОВИНЕ

· Нови пут, Грбовић Душко, *Поводом историјске изложбе у Завичајном музеју Јагодина (7-31. јул 2011.г.) - Подручје Јагодине у априлском рату и устанку 1941.г.*, број 2245, година LXV, Јагодина 20. јул 2011, 11.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабац, Душан, *Рат изгубљене генерације*, Београд 2020.
- Бабац, Душан М., *Век војних ознака у Србији 1845-1945*, Београд, 2024.
- Бабац, Душан М, Јевтић, Бранко, *Јуришни батаљони 1940/41*, Београд 2022.
- Вјелјас, Mile S., *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941. – Studija o vojnoj eliti*, Београд, 2004.

- Видосављевић, Драган Д., *Резервни артиљеријски потпуковник Урош П. Црниловић, херој Априлског рата*, Власотиначки зборник, 3, Власотинце 2009, 281-290.
- Крстић, Невена...и др., *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд 2001. (каталог изложбе)
- Грбовић Душко, *Подручје Јагодине у априлском рату и устанку 1941.г.* (деплијан изложбе)
- Грбовић, Душко, *Ослобођење Јагодине и околних места октобра 1944. године*, Топлички зборник, година V, број 5, Прокупље, 2020, 185-210.
- Димитријевић, Бојан, *Војска Недићеве Србије – Оружане снаге српске владе 1941-1945*, Београд, 2011.
- Димитријевић, Нада, Станојловић, Нинослав, *Јагодинска периодика од 1890. до 1945. године*, Јагодина, 2023.
- Живановић, Бошко, Поповић Дамњан, Јовановић Миодраг, *Поморавље у народноослободилачкој борби 1941-1945*, Светозарево, 1961.
- Живановић, Бошко, Поповић Дамњан, Јовановић Миодраг, Марковић Зоран, *Поморавље у народноослободилачкој борби и револуцији 1941-1945*, Светозарево, 1987.
- Жикић, Милош, *Априлски рат у Моравској бановини – Пета армија Југословенске војске у рату 1941*, Београд 2020.
- Здравковић, Љубица, *Народни хероји Светозарева*, Светозарево, 1988.
- Јевтић, Бранко М., *Историја четничтва*, Рума 2017.
- Милосављевић Раде, *Јагодински биографски лексикон – Биографски подаци за 1000 личности Јагодине*, Јагодина, 2006.
- Николић, Коста, *Историја Равногорског покрета 1941-1945*, 2, Београд 2014.
- *Равногорска историја*, приредио мр Радован Калабић, Београд, 1992.
- Стамболија, Небојша, *Српска државна стража 1942-1944*, Београд 2021.
- Стевановић, Зоран, Прокић, Небојша, *Делиградски корпус Југословенске војске у отаџбини на фотографијама и документима*, Алексинац 2007.
- Стевановић, Зоран, Прокић, Небојша, Динчић, Александар, *Делиградски корпус Југословенске војске у отаџбини на фотографијама и документима*, Алексинац 2011.
- Тасић, Дмитар, *Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ) 1944-1953*, Београд 2021.
- *Српски добровољачки корпус – Записи из добровољачке борбе*, приредили Бојан Б. Димитријевић, Небојша Стамболија, Београд 2023.
- Цветковић, др Срђан, *Између српа и чекића, Књига прва: Ликвидација „народних непријатеља“ 1944-1953*, Београд 2019.³

ՀԱՅԿԱՅԻՆ
ՄՄՅԵՂ
ԵՂԹՃԻՆԱ

ISBN 978-86-85065-51-4

9 788685 065514